

legitima bonorum minorum, Ecclesiarum, vel Civitatum sine alio mandato possunt restitutionem petere, cum ex munere proprio illis administratio incumbat. Tales sunt Tutor, Curator, Prælatus, Æconomus, Pater administrans bona adventitia filii. Non tamen admittuntur alii ad restitutionem petendam, etiam pro consanguineis nisi cum speciali mandato. Minores debent restitutionem petere cum autoritate Curatorum. *L. 1. h. 2. C. Qui legitimi. l. 2. tit. 25. p. 3. ibi: Demandar pueden los guardadores entrega del juicio, que fuesse dado contra los Menores, o ellos mismos, estando sus guardadores delante. Esso mismo puede hacer su personero aviendo señalado mandado para esto.*

401 Antiquitus restitutio erat petenda intra annum utilem, nunc autem intra quadriennium petenda est: quod quidem currit diebus feriatis, & hac parte est continuum: non tamen currit justè impedito, sed deducitur tempus impedimenti: & hac parte est utile. *L. fin. C. de Tempore in integr. restit.* Minori est numerandum tempus restitutionis ab anno 25. completo usque ad annum 29. completum. *L. 8. tit. 19. p. 6.* quod si veniam ætatis impetriverit, numeratur quadriennium à die, quo hac venia obtenta, & intimata ei fuit, nec restitui possunt minores elapso quadriennio, etiam ex justa causa. *Molin. de Just. tr. 2. D. 574. n. 3.* Ecclesiæ, & Civitati incipit currere quadriennium à die læsionis factæ. *C. 1. c. 2. h. t. in 6. Cl. un. h. t. l. fin. tit. 19. p. 6.* & sufficit, quod intra quadriennium petatur restitutio, licet post plures annos concedatur. *C. 5. h. t. Et ibid. Gonz. n. fin.* regularitèr tamen debet intra quadriennium finire, & terminari causa restitutionis, nisi justa subsit causa. *Cl. un. h. t.* Si læsio in alienatione fuit ultra dimidium justè pretii, restituuntur Ecclesia, Civitas, & Rex intra 30. annos computandos à die alienationis. *L. 9. tit. 19. p. 6.* potest etiam post quadriennium Ecclesia restitui, si fraude, aut dolo læsio facta sit, vel alia rationalis causa subsit. *C. 1. h. t. in 6. Molin. de Just. tr. 2. D. 574. n. 3.* Et etiam adversus Prælati confessionem restituitur Ecclesia ultra quadriennium, justo errore probato. *C. fin. h. t. in 6. ibi: Ubi verò per viam communem revocationis erroris, quem in factò præfendit, vult adversus suam confessionem Ecclesia se juvare, hoc quancumque poterit, donec negotium sit finitum.* Majoribus computatur quadriennium à die, quod cessat causa absentia,

vel alterius impedimenti. *Glos. in Cl. un. h. t. V. A tempore.* nisi restitutio petatur ex causa metus, quæ actio uno anno finitur. *L. 14. §. 1. ff. de Eo, quod metus caus. vel si ex dolo petatur: quæ finitur biennio continuo. L. fin. C. de Dolo malo.* Quando verò nullum est justum impedimentum, elapso quadriennio, cessat omninò restitutio, nec per modum exceptionis potest opponi: quia cum sit in potestate læsi restitutionem petere, non petendo censetur, huic privilegio in ejus favorem introducto, renuntiare. Nec habet locum regula. *Text. in l. 5. §. fin. ff. de Dolo. mal. Et met. except.* scilicet, quod ea, quæ temporalia sunt ad agendum, sunt perpetua ad excipiendum. *Gonz. in c. 1. h. t. n. 9.* ob rationem dictam.

402 Quando Ecclesia, Civitas, vel Universitas, vel minor læsionem patiuntur sine culpa Prælati, Procuratoris, vel Curatoris, solùm possunt restitutionem in integrum intendere, nullam tamen habent actionem contra Prælatum, vel Procuratorem, vel Curatorem, quia nulla in eis datur culpa. *L. 47. ff. de Minor. Si verò hæc detur, possunt Ecclesia, Civitas, & Minor intentare alternativè, vel restitutionem, vel actionem contra Prælatum, Procuratorem, vel Curatorem, quod si ex una via obtinuerunt, non possunt petere ex alia. L. 39. §. 1. ff. de Minor. l. 2. tit. 19. p. 6.* si culpa Procuratoris provenisset læsio, contra ipsum determinatè agitur, & solùm, quando solvendo non est, petitur restitutio. *Molin. de Just. tr. 2. D. 573. n. 5. Greg. Lop. in l. 2. tit. 19. p. 6. V. De su guardador.*

TIT. XLII.

De Alienatione judicii mutandi causa.

403 Quoties in judiciis realibus alienata, vel cessa est res, vel in judiciis personalibus alienata, vel cessa est actio ad rem, de qua timetur movenda lis, si per talem alienationem, vel cessionem fiat deterior conditio debitoris, quia alienatio facta est in alium potentiorum, vel cavillosum, vel in hominem alterius Provincia, vel in Clericum ob mutationem fori: & talis alienatio fiat animo doloso, & intentione, ut conditio actoris, vel petitoris fiat durior: & re ipsa ejus conditio ob quali-

tatem adversarii substituti fiat deterior: tunc potest læsus, cujus interest, intentare actionem Prætoriam in factum adversus alienantem, ad id, quanti nostra interest, non habere alium adversarium: & ad refectionem impensarum, aliaque damna. *L. 1. & seqq. ff. h. t. l. 30. tit. 2. p. 3.* Siquidem alteri per alterum non debet iniuria conditio inferri. *L. 74. ff. de Reg. jur. C. 33. eod. in 6. Gonz. in C. 2. h. t. n. 8.* Etiam datur actio in rem, quæ utilis rei vindicatio dicitur. *L. un. c. h. t. & competit læso contra possessorem rei alienatæ; quin & adversus alienantem, qui dolo desiit possidere: quia qui dolo desiit possidere pro possessore habetur. L. 131. ff. de Reg. jur.* Utraque actio, cum sit rei persecutoria, competit hæredibus læsi. *L. 4. §. fin. ff. h. t.* Sed quia videtur provenire ex delicto, non competit contra hæredes alienantis, nisi quatenus ad eos pervenit. *L. 7. ff. h. t.* At verò de Jure Canonico in *C. 1. h. t.* Is in quem facta est alienatio rei causa mutandi judicii, convenitur per rescriptum impetratum contra alienantem, etiam si illius nulla fiat mentio in rescripto. Et in *C. 2. h. t.* sub censura prohibetur Clericis has alienationes, vel cessiones facere. Quæ omnia comprobantur ex *L. 30. tit. 2. p. 3.* ibi: *Otro si decimos, que si alguno, temiendo que le demandaran en juicio alguna cosa que tiene, la enagenare à otro mas poderoso, que si, o que sea de otro fuero, por hacer mas trabajar al que entiendo que le quiere mover pleyto sobre ella, que puede el demandador demandar al que la tuviere. Orrosi puede demandar al que la enagenò quando daño le vino por razon de aquel enagenamiento: pero si non quisiere hacer la demanda à aquel que tiene la cosa, bien puede demandar la valia de ella à aquel que la enagenò. Mas despues que este precio, que diximos, llevar de enagenador, non puede despues demandar al que la cosa tiene. L. 15. tit. 7. p. 3.*

404 Nominè alienationis venit in præsentem omnis actus, per quem in alium transfertur dominium rei, sive ex titulo oneroso, sive ex titulo lucrativo. *L. 1. C. de Fund. total.* vel etiam si transferatur tantùm possessio, v. g. si quis rem alienam vendat, locus est huic Edicto. *L. 8. §. 2. ff. h. t.* Etiam extenditur ad manumissionem servi, ad servitutes tam reales, quam personales, & alia hujusmodi. *Gonz. in C. 2. h. t. n. 11.* Si quando res alienatur, lis jam est mota talis alienatio est ipso jure nulla. *L. 2. C. de Litigios.* ac proinde non est necessaria hæc actio. *Gonz. in C. 2. h.*

Tom. I.

t. n. 10. Nec iridem habet locum hoc remedium. 1. Si res, de qua lis timetur, non alienetur per contractum inter vivos, sed per ultimam voluntatem. 2. Si non judicii mutandi, sed ex alia causa alienatur: v. g. ad fugiendas lites molestias, vel ob debita solvenda, vel ob infirmitatem, vel senium, &c. *L. 4. §. 3. ff. h. t. 3.* Si quis non alienavit rem, sed tantum eam locavit, commodavit, vel desponsit. 4. Si alienatio non fuit dolo malo facta. 5. Si nihil intersit petitoris, rem esse alienatam.

TIT. XLIII.

De Arbitris.

405 Arbitrè ab arbitrando, seu existimando, dicitur, & licet aliquando hoc nomine vocetur Judex, præcipuè in actionibus bonæ fidei, ut probat *Gonz. in C. 1. h. t. ex n. 8.* in præsentem tamen arbitrè ille dicitur, qui cum Judex non sit, eligitur, ut circa rem aliquam controversam suum judicium proferat, suoque judicio, vel sententia controversiam dirimat, ut sic litis expensis parcatur, & sine publico judiciorum strepitu quieti, & paci consulatur. *L. 4. tit. 21. lib. 4. R. C.* Arbitri jure partitarum dicuntur Avenidores, ò Succes de Avenencia. Arbitrè ergo alius est juris, alius compromissarius. Arbitrè juris, qui & necessarius dicitur, quia potest compelli ad hoc munus suscipiendum, est ille, qui ex juris dispositione assumitur: ut accidit in casu, quo Judex est suspectus. *C. 39. de Offic. Deleg.* & quando diversi Judices super revocatione rescriptorum discordant. *C. 14. de Rescript.* Arbitri juris magnam cum Judicibus affinitatem habent, gaudentque quadam jurisdictione, quasi media inter ordinariam, & delegatam, possuntque partes citare, examinare testes, lites contestationem, & juramentum calumnia, aliaque hujusmodi exigere, & facere. *C. 39. de Offic. Deleg. Et ibid. Glos. V. Apud quos omnia. L. 23. tit. 4. p. 3.* & reconventionem possuntmittere, si non sunt electi ad terminatum articulum; *arg. C. 1. de Mutuis petit. Compromissarius, qui & voluntarius dicitur, quia non tenetur hoc munus suscipere, est ille, qui ex conventionem partium eligitur, ut rem determinet. C. 1. c. 7. h. t.* Et hinc compromissus, & arbitrium pro eodem sumuntur. *L. 1. ff. de Recept. qui arbitr.* Ex his tamen arbitris alii assumuntur, ut rem determinent ser-

Aa

va-

vato ordine iudiciario, citando partes, examinando testes, &c. tamquam si Iudices essent. *L. 23. tit. 4. p. 3.* Et hi in ff. *de Cod. arbitri recepti* vocantur, quia ex precepto, id est, ex Compromisso eliguntur ad controversiam dirimendam. *L. 14. C. de Judic. Alii* assumuntur à partibus, ut controversiam dirimant, ordine iudiciario non servato, & dicuntur *arbitratores, vel amiables compositores.* *L. 23. tit. 4. p. 3. l. 4. tit. 21. lib. 4. R. C.* quamvis hi antiquitus potius ad negotia extrajudicialia; quam ad lites dirimendas constituerentur. *Gonz. in C. 1. h. t. n. 14.* Et licet à principio nullus compellatur compromissum acceptare, post ipsum tamen susceptum, illud adimplere tenetur, & ad hoc potest à Iudice ordinario compelli. *L. 3. §. 1. ff. h. t. l. 29. tit. 4. p. 3.* nisi aliqua legitima causa ad illud repudiandum superveniat: qualis est infirmitas, absentia, occupatio propriorum negotiorum, munus publicum, inimicitia capitalis inter litigantes, & compromissarium orta. Vel si Iudex fiat rei, super qua est factum compromissum, vel si litigatores arbitrium infamarunt, vel si ejus spreta auctoritate litigatores ad Iudicem ordinarium, vel ad alium arbitrum accesserunt, vel si alia similis causa subsit. *L. 9. l. 10. l. 15. l. 16. ff. h. t. l. 30. tit. 4. p. 3.* Sanè compromissum fieri potest voce, vel nutu, inter presentes; vel per Epistolam, aut nuntium inter absentes: potestque fieri pacto nudo, vel stipulatione, vel juramento, vel sine eo, vel adjecta pœna, vel sine illa.

406 Arbitrè compromissarius differt à Iudice, quia ipse jurisdictionem non habet, cum à compromittentibus constituatur, qui, ut privati, nequeunt jurisdictionem dare. *L. 3. C. de Jurisd.* nec proprie potest citare partes, nec testes ad testimonium dicendum compellere, nec partes coercere: nec Procurator coram arbitro litigans tenetur cavere, Dominum rem ratam habiturum, cum possit non stare sententiæ solvendo pœnam. *L. 32. §. 20. ff. h. t.* nec valet sententiam altera parte absente proferre. *L. 27. tit. 4. p. 3.* nec sententiam à se latam exequi: nec ex tali sententia oritur actio, vel exceptio rei iudicatæ, sed tantum pœnae petitio. *L. 2. C. h. t.* nec potest causam delegare, nec ab ipso appellatur. *L. 1. C. h. t.* nec ejus sententia in causa furti, vel injuriæ, vel aliis hujusmodi criminibus infamat condemnatum. *L. 13. §. 5. ff. de his, qui notantur.* Quæ omnia secus se habent in Iudice, qui cum publica jurisdictione gaudeat, potest

partem multare, denegatque audientiam ob contumaciam, testes compellere, illosque punire, si falsum deponant, sententiam exequi, & alia ad suum munus necessaria facere potest. *Gonz. in C. 1. h. t. n. 10.* Arbitrator etiam in hoc, quod est jurisdictione carere, differt à Iudice. Et ad arbitro in eo, quod nec ordinem iudicarium debet sequi, sed de plano, partibus auditis, inquisitaque veritate per allegationes, & instrumenta, magis defacto, quam de jure litem dirimere debet, sententiam proferendo ex bono, & æquo prout voluerit juxta suum iudicium, & conscientiam. *L. 23. tit. 4. p. 3.* potestque rem, de qua est controversia inter litigantes dividere; *arg. C. 2. de Præsumptione, §. 20. Inst. de Adion.* vel etiam ipsam victoriam, ita ut omnes contenti maneat, & his sopiatur, ut fecit Palæmon inter Menalcam, & Dametam apud *Virg. Eclog. 3.* Non nostrum inter vos tantas componere lites: & vitula tu dignus, & hic. *L. 23. tit. 4. p. 3.* ibi: *La otra manera de Juces de avenencia es à que llaman en latin Arbitradores: que quiere tanto decir, como alvadiadores, è comunales amigos, que son escogidos por avenencia de amas las partes para avenir, è librar las contiendas, que ovieren entre si, en qualquier manera, que ellos toviere por bien: è de avenirlas en qual manera quisieren.* Et *ibid. Greg. Lop.* notat: non enim arctatur, ut arbiter, ut pronuntiet secundum jus: sed pro bono pacis potest auferre de jure unius, & dare alteri: ut in *C. Cum essent, 21. de Præbend.*

407 Nemo potest compelli in arbitros compromittere. *C. 1. h. t.* Princeps tamen Supremus cogere subditum ad compromittendum potest in his, quæ liberè ipsius dispositioni subsunt, & etiam Iudex in causis valde difficilibus, & controversis, quæ sine scandalo vix possunt expediri. *Gonz. in C. 1. h. t. n. 3.* semel autem in arbitros factò compromisso, non potest causa coram Iudice discuti invita altera parte: & hoc intendens repellitur exceptione arbitri pendentis, & pœna adversus eum committenda. *L. 30. ff. h. t.* Et regularitèr omnes, & eodem modo, quo liberam administrationem suorum bonorum habent, possunt compromittere; *arg. C. 5. h. t. l. 25. tit. 4. p. 3.* scilicet, paterfamilias, & etiam filius in peculio Castrensi, vel quasi Castrensi: & minor, si curatore careat, latus tamen restituitur. *L. 25. tit. 4. p. 3.* Prælati potest compromittere super rebus mobilibus non pretiosis, & quidem si per compromissum non

alio

alienet, sed retineat, etiam compromittere valet super rebus immobilibus, & mobilibus pretiosis. Hinc à contrario, compromittere prohibentur furiosus, prodigus, servus, filius familias super peculio adventitio, vel profectitio, Tutores, & Curatores super rebus, quas nequeunt alienare sine debita solemnitate, Parochus, vel alius quicumque beneficiatus in præjudicium Ecclesiæ, vel beneficii, sine Episcopi consensu. *C. 3. h. t.* Procurator sine speciali mandato. *C. 9. h. t.* Prælati, nisi adhibitis solemnitatibus ad alienandum necessarius, quando per compromissum potest perveniri ad alienationem rerum immobilium, vel mobilium pretiosarum. *C. 3. §. 5. h. t.* Et *ibid. Gonzal. & alii* contra *Durand. & alios.* Vassallus sine licentia Domini, nec possessor primogenii, vel vinculi super rebus majoratus, cum non possit eas propria auctoritate alienare. Pupillus sine Tutoris auctoritate: quia ab illo non potest peti pœna, nisi fidejussorem det, à quo pœna petatur. *L. 35. ff. h. t.* Minor Curatorem habens sine ejus auctoritate, & Iudicis Decreto super rebus immobilibus, & mobilibus pretiosis: & restituitur latus, etiam si Curatore auctore compromiserit. *L. 34. §. 1. ff. de Minor. l. 25. tit. 4. p. 3.*

408 Similiter omnes, qui specialitèr non prohibentur, possunt esse arbitri; & quidem unus, vel plures, pares, vel impares. *C. 3. c. 12. h. t. l. 17. ff. de Recept. qui arbitri.* Iudex proprius ordinarius, etiam de Jure Canonico arbiter potest esse. *C. 5. c. 7. c. 10. h. t.* secus de Jure Civili. *L. 4. ff. de Recept. qui arbitri.* & de Jure Hispano. *L. 24. tit. 4. p. 3. l. 9. tit. 6. lib. 3. R. C. & ibid. Aceved. n. 4. Gonzal. in C. 5. h. t. n. 3.* Etiam possunt arbitri esse filii familias, etiam in causa patris: infamis, ingenuus, vel libertinus, privatus, vel constitutus in dignitate, vel officio publico. *L. 3. ff. de Recept. qui arbitri.* *Gonz. in C. 3. h. t. ex n. 8.* Et fièr in numero pari possint eligi, expedit, quod in numero impari eligantur: quia cum homines valde faciles sint ad dissentendum, hoc modo invenitur major pars in una sententia, quam in alia, & ejus arbitrio stabitur. *L. 17. §. 6. ff. de Recept. qui arbitri. C. 1. h. t. l. 29. tit. 4. p. 3.* nequeunt tamen arbitri esse furiosus, servus, pupillus, & surdus, mutus, minor 20. annis. *L. 7. l. 9. l. 41. ff. de Recept. qui arbitri.* Et nullus in sua causa potest esse arbiter, sicut nec Iudex. *L. 51. ff. de Recept. qui arbitri. l. 24. tit. 4.*

Tom. I.

p. 3. Etiam prohibentur excommunicatus vitandus; *arg. C. 59. de Sent. excom.* Si tamen in ipsum partes compromiserint, & ipse pronuntiet, valet probabiliter laudatum, seu sententia, cum non sit actus jurisdictionis. *Suar. de Censur. D. 16. sect. 1. n. 6.* Mulier. *L. fin. C. h. t.* nisi sit Regina, Ducissa, Abbatisa, vel alias jurisdictionem habens; nam tunc potest utique arbitra esse. *C. 4. h. t. Molin. de Just. tr. 5. D. 39. n. 4.* Religiosus spiritus Superioris licentia. Laicus in causa spirituali. *C. 8. h. t.* potest tamen conjunctim id cum Clerico, cum licentia Iudicis Ecclesiastici. *C. 9. h. t.* quia dignus trahit ad se minus dignum. Sed non omnes, qui esse arbitri prohibentur sunt consequenter prohibiti, ut sint arbitratores, seu amiables compositores. Siquidem potest quis esse in sua causa arbitrator. *L. 24. tit. 4. p. 3.* Et *ibid. Greg. Lop.* Deinde Religiosus potest esse arbitrator; *arg. C. 89. l. 11. q. 3. Gonz. in c. 8. h. t. n. 4.* & Laicus in re spirituali. *Bobad. pol. lib. 2. cap. 18. n. 240.* & foemina potest arbitratrix esse; *arg. C. 4. h. t.* Et ratio discriminis in his casibus est, quia arbitria ad formam judiciorum sunt reddenda: secus arbitramenta: & ideo illa strictiora sunt. Et hinc etiam provenit, quod arbitrator possit in die feriato sententiam proferre. *L. 32. tit. 4. p. 3.* licet satius sit hoc non facere. Etiam de Jure Hispano Iudex Ordinarius potest esse arbitrator. *L. 24. tit. 4. p. 3.*

409 Potest itidem compromissum fieri in omnibus causis non prohibitis, quin & in causa pendente coram Iudice compromitti potest. *L. 24. tit. 4. p. 3.* prohibetur tamen compromissum fieri in causis matrimonialibus, ne matrimonia contra Sacrorum Canonum dispositionem concilientur, aut dissolvantur. *C. 9. de in Integr. restit.* Etiam in beneficialibus, ne beneficia sine Canonica institutione adquirantur contra Text. in *C. 1. de Reg. jur. in 6.* idem est in causis liberalibus, in quibus de hominis libertate, ingenuitate, vel servitute agitur: nam hæc causæ ob suam gravitatem majores Iudices postulant. Nec causa restitutionis in integrum cadit in compromissum, nisi incidenter tractetur. *C. 9. de in Integr. restit. L. 24. tit. 4. p. 3.* nec causa exemptionis. *C. 5. h. t.* Nec quæ transit in rem iudicatam. *C. 11. h. t.* nisi forte ipsi renuntiet pars, in cujus favorem fuit lata sententia. Et in casibus, quos affert *Aceved. in L. 4. tit. 21. lib. 4. R. C. ex n. 20.* Nec in compromissum veniunt Cause Criminales criminali-

Aa 2

tèr

tèr intentata. *C. 9. de In integr. restitut.* quia crimina publica auctoritate condignè sunt vindicanda, Nec aliæ causæ spectantes ad Regnum, Civitatem, vel communitatem, ne privatorum pactionibus jus publicum lædi contingat. *L. 24. tit. 4. p. 3. Et ibid. Greg. Lop. Molin. de Just. tr. 5. D. 40.*

410 Cum tota potestas arbitri ex compromisso pendat. *L. 32. §. 13. ff. de Recept. l. 23. tit. 4. p. 3.* si ejus limites excedat nihil agit. *L. 21. §. 6. ff. de Receptis, l. 26. tit. 4. p. 3.* scilicet, respectu illius puncti, in quo excedit; secus respectu aliorum ab illo independentium; *arg. C. 37. de Reg. jur. in 6.* ubi dicitur, *quod utile non debet per inutile vitari.* ideo arbiter non potest sibi alium substituere, nisi hoc in compromisso sit concessum expresse: nec de causa reconventionis cognoscat, nisi in compromisso exprimat. *C. 6. h. t.* potest tamen arbiter ad unam causam electus, cognoscere de connexis cum ea, quæ quasi intrinseca causæ sunt; v. gr. de exceptionibus tam dilatoriis, quam peremptoriis: de interesse tam actoris, quam rei; *arg. L. 11. ff. Judicatum solvi: de fructibus rei L. 35. §. 1. ff. de Rei vindicat. l. 32. tit. 4. p. 3.* de sumptibus litis. *Gonz. C. 6. h. t. n. 4.* & de aliis hujusmodi. In reliquis tamen fines mandati diligentèr servabit. *L. 5. ff. Mandat.* Non tamen valet arbitrium, in quo arbitris præscriptur sententia necessariò pronuntianda juxta id, quod alius tertius dixerit: nam sententia debet esse libera ipsius judicantis. *L. 17. §. 3. ff. de Receptis:* quamvis arbitri debeant in dubiis doctores consulere. *L. 28. tit. 4. p. 3.* Imò & aliquando tenetur alterius consilium exquirere: non tamen necessariò illud sequi. *C. 7. h. t.* Si compromissum fiat nudo pacto, tunc in nostra sententia competit actio ad interesse Jure Canonico. *C. 1. de Pædis:* in Jure tamen Civili nec actio, nec exceptio ex tali compromisso dabatur. *L. 2. ff. de Receptis,* postea, verò, non solum exceptio reo, sed & actori actio in factum dabatur. *L. 5. C. h. t. Etsi, laudum* (sic arbitratorum appellatur sententia, sicut sententia arbitratorum dicitur *arbitramentum*) sit *homologatum*, id est, si receptum sit, vel expressè, vel tacite per silentium decem dierum, oritur exceptio, & actio in factum, tamquam ex re judicata, quæ exequenda est. *C. 9. h. t. L. 24. l. fin. tit. 4. p. 3.* Si in compromisso sit adjecta poena transgressori, potest compromittens recedere ab arbitri sen-

tentia soluta poena. *L. fin. tit. 4. p. 3.* etiamsi compromissum juratum sit: nam juramentum sequitur naturam actus cui accedit. *C. 25. de Jur. jur. C. 2. de Spensal.* Si sententia homologata sit expressè, debet stare compromittentes sententiæ: nam hoc elegisse censetur. Si sit adjecta clausula *de rato manente compromisso, & arbitrio super eo lato,* & ad sententiam, & ad poenam tenetur; *arg. L. 16. ff. de Transact.* *Molin. de Just. tr. 5. D. 35.* Si nulla adjecta poenam in compromisso, apponatur juramentum de estando sententiæ, partes compelluntur arbitrium servare. *C. 2. h. t.* idem est ex Jure Codic. *L. 4. C. h. t.* secus de Jure Civili noviori. *Auth. Dærenit C. eod.* Denique Jure Regio Hispano post varias Constitutiones, statutum est, ut arbitratorum sententia, non solum actionem producat, verum, & paratam habeat executionem, ita ut statim exequi debeat. *L. 4. tit. 21. lib. 4. R. C.* Ille tamen qui executionem petit, debet fidejussoribus datis cavere, se restitutum omnia in arbitrio comprehensa cum fructibus, si arbitrium non confirmetur à Superiori. *L. 2. tit. 21. lib. 4. R. C.* quæ cautio apud præcticos dicitur: *La fianza de la ley de Toledo;* ac proinde, si à tali sententia appelletur, illa appellatio solum effectum devolutivum, non verò suspensivum habebit.

411 Quando plures assumpti sunt arbitri, de Jure Civili (quod in suo foro servandum est) omnium præsentia ad laudis valorem requiritur. *L. 17. §. fin. ff. de Receptis:* nam potest præsentia absentis alios in suam sententiam trahere: secus est, si adiciatur hæc clausula: *Quod uno, vel altero absente, ceteri nihilominus procedere valeant,* nam tunc laudum aliis absentibus, à præsentibus pronuntiatum valeret. *L. 32. §. 13. ff. de Recept. l. 32. tit. 4. p. 3.* De Jure tamen Canonico, si major pars adsit, & reliqui requisiti, ex negligentia, vel malitia interesse nollit, possunt præsentibus causam definire. *C. 2. h. t. in 6.* Et hoc in foro Ecclesiastico servandum est. Si ex tribus arbitris duo alique in decem, tertius in quinque condement, sententia duorum prævalere debet: quando verò unus in 15, alius in 10, & tertius in 5, pronuntiant, prævalet sententia istius tertii, qui circa minorem summam pronuntiavit, cum in illa omnes concordæ existant. *C. 1. h. t. in 6.* quod si omnino arbitri dissentiant, ita, ut in nullo possit concordari, nullius sententia valet. Si arbitri utrimque numero pares dis-

sen-

sentiant non habent facultatem eligendi tertium, ne in ipso etiam eligendo dissentiant. *C. 12. h. t.* Sed Judex ipsos compellet ut tertiam personam certam eligant, vel assumant designatam à partibus coram ipsis litigantibus, ut ejus autoritate res terminetur. *L. 17. §. 6. ff. de Recept.* Et ab initio possunt ipsi litigantes alique tertium, pro casu discordiæ assignare. *L. 26. tit. 4. p. 3. Gregor. Lop. ibid.* Cum hodie arbitria ad similitudinem Judiciorum sint redacta. *L. 1. ff. de Recept.* arbiter debet tamquam Judex procedere. Hinc debet partes citare, & facere, quod illis utrimque contestetur; jubet præstare juramentum calumniæ, & testes examinari, potestque contumaces non comparentes, punire. *L. 39. ff. de Recept. l. 33. tit. 4. p. 3.* nisi habeant legitimum impedimentum. Et utriusque partis probationes recipiet. *L. 23. tit. 4. p. 3.* Causa, de qua est compromissum, terminanda est in loco, in quo est factum ipsum compromissum, si honestus, & decens sit, nec alius sit determinatè in compromisso assignatus; nam tunc in eo causa erit terminanda. *L. 21. §. 6. ff. de Recept. l. 27. tit. 4. p. 3.* potestque arbiter compromittentes citare, & evocare ex alieno Territorio: quod ex conventionem partium provenit. Non debet sententia in Ecclesia pronuntiar, quinimò laudum, vel sententia lata in Ecclesia non valet; *arg. C. 2. de immunitat. Eccles. in 6.* nec lata in feriis in Dei honorem institutis; *arg. L. 3. C. de Feriis.* Imò nec sententia in feriis Legalibus pronuntiata. *L. 32. tit. 4. p. 3.* Debet similiter arbiter sententiam ferre juxta Leges; jura, statuta, & consuetudines loci, nec aliter valet ejus sententia si dolo proferatur, & de hoc constat. *C. 2. h. t.* Nec potest sententiam semel, etiam malè pronuntiatam, corrigere, cum jam sit suo functus officio. *L. 19. §. 2. l. 20. ff. de Recept.* Si arbiter proferat sententiam injustam, & reus contra quem est lata conveniatur actione ex stipulatu ad solvendam poenam promissam, potest petentem repellere exceptione doli mali. *L. 31. ff. de Recept.* Si reus ultra dimidium justipretii lædatur, potest agere ex remedio. *L. 2. C. de Rescind. vendit.*

412 Arbitrium varios effectus producit: nam præscriptionem interrumpit. *L. 5. §. 1. C. h. t.* acta coram arbitrio retinent vim probandi in quolibet judicio inter eosdem compromittentes. *L. 5. §. fin. C. h. t.* & compromittentibus ex laudo, vel sententia arbitri competit actio, & ex-

ceptio, non quidem judicati, sed in factum ex compromisso. *L. 1. C. h. t. ipsi tenentur stare, & parere arbitri sententiæ. L. 27. §. 2. ff. de Recept. qui arbitri. ibi: Stari autem debet sententia arbitri, quam de re dixerit, si eadem, si eadem iniqua fuit, & sibi imputet, qui compromisit: nam & Divi Pii rescripto adicitur: vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet. L. fin. tit. 4. p. 3.* nisi sententia fit lata extra formam in compromisso præscriptam. *C. 6. h. t.* vel contra Leges aut Canones. *C. 2. h. t.* vel si dolo pronuntiata est. *L. 3. C. h. t.* vel si iniquitas est notoria: nam in his casibus non valet sententia. *L. 34. tit. 4. p. 3.* nec debet servari, si continet enormissimam læsionem, imò etiamsi tantum enormem læsionem, & citra dolum contineat; juxta *Molin. de Just. tr. 5. D. 30. ex C. 2. §. 3. h. t. L. 78. l. 79. ff. pro Socio:* quos textus intelligunt alii de sententia non homologata. *L. 5. §. Sin autem. C. h. t.* quæ potest ad arbitrium boni viri reduci: secus de homologata: quia compromittentes videntur transigere, & desistere ab ulteriori causæ prosecutione, & arbitri sententiam acquiescere. *L. 27. §. de Recept. qui arbitri.* sententiæ verò arbitratoris non tenetur stare pars læsa quamvis læsio non sit enormis: sed quoties apparet iniqua, potest usque ad 30. annos post reditum ad arbitrium boni viri: quia partes solum censentur in arbitratores consentire: quia credunt, ipsum redè arbitratum. *L. 76. ff. pro Socio.* Deinde sententia arbitri finem imponit liti, quod si injusta notoriè sit, ultra exceptionem doli mali, & remedium, ex *L. 2. C. de Rescind. vendit.* ut jam diximus, potest insuper reus ab ipsa sententia appellare, etiamsi compromissum sit juramento firmatum. Vel potest reductionem ad arbitrium boni viri petere: quod est quasi appellare, etiamsi compromittentes jurassent, talem reductionem non petere: nam juramentum non debet esse vinculum iniquitatis; expedit tamen relaxationem petere. *L. 24. tit. 4. p. 3. ibi: E librando de esta guisa, valdrá lo que ficiere: e si cosa desmensurada mandasse, debese enderezar por alcaidío de Omes buenos, e non seria tenudo el otro de fincar por ella: magner el pleyto oviesse metido en su mano, e jurado de hacer lo que el por bien toviesse.* Nomine boni viri in presenti intelligitur Judex Ordinarius, coram quo agendum fuisset, si non esset compromissum. *L. 23. tit. 4. p. 3. Et ibid. Greg. Lop. V. Omes buenos.* cum enim talis

re-

reductio non sit proprie appellatio, cum non præcesserit actio iudicati non est ad Superiorem arbitri interponenda: sed est tantum quasi quadam provocatio ad Iudicem competentem, qui in tali casu est ille, qui Iudex cause futurus erat, si lis in iudicio disceptaretur. Si sententia à qua est appellatum, vel petita reductio confirmetur, debet, qui succubuit, poenam solvere. *L. 38. ff. de Recept. si non confirmetur arbitrorum Sententia, non debetur poena. L. 13. tit. 26. lib. 8. R. C.* Quando igitur Iudex Ordinarius confirmat sententiam, à qua est appellatum, vel petita reductio, potest compromittens condemnatus appellare ad Iudicem Superiorem, vel ad Regiam Cancellariam, quod si ejus Senatores prima sententia confirmant sententiam arbitrorum, non admittitur appellatio, seu supplicatio à tali Cancellaria sententia. Si revocetur arbitrorum sententia, potest à sententia revocatoria Cancellaria, *Hispani: de Vista, appellari, seu supplicari: & tunc ultima sententia Cancellaria, Hispani: de Revista executioni mandatur. L. 4. tit. 21. lib. 4. R. C.* ibi: *Mandamos, que luego que la tal sententia arbitraria fuere dada, de que la Parte pidiere execucion, se execute libremente pareciendo, y presentandose el Compromisso, y Sentencia signada del Escribano publico, y pareciendo que sus dada dentro del termino del Compromisso, y sobre las cosas sobre que fue comprometido, y que la Parte sea satisfecha de aquello sobre que fue sentenciado en su favor, haciendo obligacion, y dando fianzas llanas, y abonadas ante el Juez, d Jueces, ante quien se pudiere, d oviere de executar la sententia de tornar, y restituir lo que ubiere recibido, por virtud de la tal sententia con los frutos, y rentas, segun que fuere condenado, si la tal sententia fuere revocada: y si la otra Parte oviere reclamado, d reclamare, d pedido, d pidiera reduccion, y albedrio de buen varon, d fecho, d ficieren de nulidad, d por otro remedio, d recurso alguno, si la tal sententia arbitraria fuere confirmada por el Presidente, y Oidores, que de la tal sententia confirmatoria no aya mas suplicacion, ni nulidad, ni otro remedio alguno; pero si por Juez inferior fuere confirmada, que pueda apelar para ante el Presidente, y Oidores, para que sentencien en ello: y si fuere confirmado no aya mas grado; y si fuere revocada por el Presidente, y Oidores, que de la tal sententia revocatoria se pueda suplicar para ante ellos mismos, quedando en su fuerza la execucion, hasta que se de sententia en revista.*

Si inter arbitros alius sit Licius alius Clericus, appellatio, vel reductio petenda est coram Clerico Superiori: quia dignus trahit ad se minus dignum. Et profecto hæc appellatio, vel reductio interponi debet in nostra Hispania intra quinque dies à die notificationis. *Arg. L. 1. tit. 18. lib. 4. R. C.* qua lege corrigitur juxta aliquos. *L. fin. tit. 4. p. 3.* ubi decem dies conceduntur ad hanc reductionem petendam, & quamvis hoc negat. *Accedat in l. 4. tit. 21. lib. 4. R. C. n. 143.* tamen securius iudicat interponere appellationem, seu reductionem intra quinque dies. Et idem dicendum de sententia arbitratorum. Et cum generaliter sit prohibita appellatio à sententia arbitratorum. *L. 27. §. 2. ff. de Recept. l. fin. tit. 4. p. 3.* ut admittatur talis appellatio, seu reductio debet inveniri gravis læsio, quæ juxta *Barthol.* erit sexta pars rei, de qua compromittitur. Et juxta alios hoc iudicis arbitrio relinquatur. *Hevia de Com. Terrestr. lib. 2. cap. 14.* ubi latè de his agit.

413 Arbitri officium finitur. 1. Sententia definitivæ pronuntiatione: nam tunc jam suo officio fundus censetur. *L. 19. §. 1. ff. de Recept. aded, ut nec suam sententiam exequatur, sed ejus executionem Iudicis Ordinario relinquat. Arg. C. 4. de For. Compet. l. fin. tit. 4. p. 3.* 2. Lapsu temporis præfixi compromisso, nisi à partibus prorogetur, vel in compromisso hæc facultas arbitris concedatur. *L. 32. §. fin. ff. de Recept. l. 27. tit. 4. p. 3.* 3. Interitu, vel transactione, vel cessione rei, de qua erat arbitrium ferendum. *L. 32. §. 5. ff. de Recept. l. 28. tit. 4. p. 3.* 4. Si recedens à compromisso solvat poenam in eo positam transgressori, nisi adjecta sit clausula: *Rato manente compromisso. L. 34. §. 1. ff. de Recept. l. fin. tit. 4. p. 3.* Et ibid. *Greg. Lop. V. Peche la pena.* Nam tunc, etiam poena soluta, debet stare sententia. *Genz. in c. 2. h. t. n. 23. §.* Morte arbitri. *C. 50. de Testib.* etiam unius tantum, si sunt plures; nam censetur industria personæ electa. *C. 42. de Offic. Delegat.* nisi sit adjecta clausula: *Si omnes non possunt, arbitrentur reliqui,* vel si res non sit integra, vel si sit compromissum in aliquam Universitatem, vel etiam in Prælatum sub nomine Dignitatis, secus est, si persona est electa. *C. fin. §. Is. de Offic. Deleg. 6.* Arbitri deportatione, vel professione religiosa, vel diturna absentia. *L. 28. tit. 4. p. 3.* vel recusatione, ob odium cum una, vel ob amicitiam cum alia parte. Et quidem ar-

bi-

biter non potest recusari nisi ob causam ortam, vel notam post compromissum factum. *L. 15. ff. de Recept. l. 31. tit. 4. p. 3. Hevia de Com. Terrestr. lib. 2. cap. 14. n. 12. 7.* Morte compromittentium, vel unius tantum. *C. fin. h. t.* nisi sit Universitas, quæ non moritur. *L. 7. §. fin. ff. Quod cuiusq. si Curator, vel Procurator compromisserunt, non illorum mors, sed Minoris, vel Domini mors est attendenda: nam horum gratia factum fuit com-*

promissum. Si Prælatus compromissit super re, de qua potest solus disponere, ejus morte finitur compromissum: si de rebus Ecclesiæ adhibita solemnitate est factum compromissum, transit ad successorem. *Molin. de Just. tr. 5. D. 43. 8.* Mutuo compromittentium consensu: nam ab eorum voluntate ipsum accipit legem. *Arg. C. 81. de Reg. Jur. in 6.* idem dicendum est de officio arbitratoris, quod eisdem modis finitur.

LIBER II. DECRETALIU.

TITUL. I.

DE JUDICIIS.

Judicium aliquando significat usum rationis. *L. 12. §. 2. ff. h. t.* aliquando ultimam voluntatem. *C. 4. de Sepulch. in 6.* aliquando adionem, condemnationem, sententiam, & jurisdictionem significat. In presenti tamen sumitur pro toto processu, qui coram Iudice competente fit. *Gl. in c. 12. de Reg. jur. in 6. V. In Judiciis.* Et definitur ex *L. 9. l. 13. C. h. t. C. 10. de V. S.* sic *Judicium est legitima controversia, que inter actorem, & reum intercedit, per iudicem cognitio, discussio, ac definitio.* Et quidem in hac definitione satis explicantur, & comprehenduntur omnes partes principales iudicii: nam per illam vocem legitima significatur, quod debet servari juris ordo à Legibus præscriptus; per illas voces discussio, & cognitio significatur accurata inquisitio, & sedulum examen ad definiendam litem per sententiam, quod per ultimam vocem significatur. Etiam comprehenduntur personæ, quibus iudicium debet constare: Scilicet, actor, reus, & iudex. *C. 10. de V. S.* Etiam continetur iudicii materia: nam controversia est causa, casus, factum, punctum, materia, negotium, articulus, questio, jurgium, vel lis de qua est ferenda sententia. Questio, quæ in iudicio disceptatur; aliquando pertinet ad factum: v. g. An Titius contraxerit, vel non matrimonium, vel alium

contractum: & tunc dicitur questio facti. Aliquando verò pertinet ad jus: v. g. an tale matrimonium sit validum, vel non, an sit licitum, vel non: an talis contractus sit usurarius, vel non, an sit legitimus, vel non: & dicitur questio juris. Et licet prædicta nomina causæ, controversiæ, negotii, &c. aliquantulum differant. *C. 10. de V. S.* sæpe pro eodem sumuntur. Tempus intra quod iudicium fit, dicitur *Instantia.* Sic prima instantia est illud tempus, quod ab initio iudicii, præcipue à litis contestatione usque ad sententiam definitivam currit: & secunda instantia vocatur, quando lis apud iudicem appellationis disceptatur.

2 Actor, sic ab agendo dicitur est, qui primus provocat ad iudicium. *L. 13. l. 29. ff. h. t. l. 1. tit. 2. p. 3.* aded ut etiam in iudicio ex *L. Diffamari 5. C. de Ingen. manum.* diffamans provocare censetur: ac proinde tanquam actor, diffamatus verò tamquam reus habetur. Etiam in iudiciis duplicibus, in quibus uterque litigans est actor & reus, ut in iudiciis divisoriiis familiaræ herciscundæ, communi dividundo, & finium regundorum, ille qui prius ad iudicium provocat, actor censetur. *L. 13. ff. h. t.* Ille, qui in causis civilibus actor, in criminalibus accusator dicitur. *L. 10. l. 13. ff. de Public. judic. quasi causator,* quia ad causam vocat eum quem accusat, vel appellat ad iudicium. *C. 10. de V. S.* Et loco accusatoris aliquando succedit Ma-